

Kapitola třetí - Mezi publicistikou a folklórem

„TO, CO JSTE ZATÍM ŘÍKALI DOMA POTICHU, ŘÍKEJTE TEĎ VENKU NAHLAS!“

Zmínili jsme se v jiné souvislosti o systému propagandy a „antipropagandy“ v Československu v letech 1948 - 1989. Dominovalo zde pojetí „protistátnosti“, již se rozumělo vše, co se jen poněkud odchylovalo od stranicky řízeného proudu informací. Samo označení „protistátní“ se stalo symbolem a vlastně nemělo pozitivní paralelu, protože „státní“ má přece jen širší význam, zatímco protistátní mělo charakter podezřelosti, podvrtnosti, protiideologičnosti a vlastně protisocialističnosti. Podle toho musíme také rozlišovat dvojí pojetí pramenů pro ústní dějiny: patří k nim neprofesionální ústní a písemné projevy státo tvorného (to by vlastně bylo slovo opačného významu) obsahu, publikované zejména k různým výročím, jako vzpomínky (např. zakládajících členů komunistické strany), domněnky a glosy. Tak také přicházela ke slovu předem pečlivě zredigovaná a stranicky schválená státo tvorná hesla k 1. máji nebo jiným veřejným příležitostem, a to v tištěné, transparentové nebo skandované podobě. O jejich profesionálnosti nebo neprofesionálnosti zde nepovedeme rozhovor. Druhou skupinu tvoří „protistátní“ texty vysloveně ústního charakteru, jako jsou neoficiální vzpomínky, zprávy nebo tajně psaná hesla na zdi. Tyto texty se zveřejňovaly až při změně

držitelů moci. Politické anekdoty ponecháváme stranou proto, že obsahují jiný úhel pohledu a jiný typ hodnocení - jejich příklady jsme zde uvedli jen na dokreslení situací, jinak je nutné jim věnovat zvláštní pozornost. Hesla z této druhé skupiny pramenů vznikají obvykle jako okamžitá individuálně-kolektivní reakce na veřejné podněty.

Nutnost alternativního zveřejňování informací na letáčích a plakátech se projevila zvláště v první vlně stávkového hnutí po 17. 11. Všimneme si nyní podrobněji znění a ohlasů hesel, zachycených ve sbírce dokumentů Deset pražských dnů. 17. - 27. listopad 1989, kterou vydala Academia Praha 1990 (v dalším textu uvádíme v závorce zkratku 10 dnů a označení stránky). Lidová demokracie z 24. listopadu (10 dnů, s. 381 - 382) upozornila na situaci v Československé televizi, studentský bulletin filozofické fakulty UK z 25. 11. komentoval situaci v Československém rozhlasu. Vedení obou podniků totiž nepřipustilo vysílání objektivních informací a to byl jeden z důvodů, proč se již od 20. 11. začaly v souvislosti s živelnými demonstracemi objevovat letáky na podstavci sochy sv. Václava na Václavském náměstí v Praze (10 dnů, s. 62 - 63, citace Rudého práva z 20. 11., s. 66 - 67), dále v Mánesu a v Galerii u Řečických (Mladá fronta z 25. 11., 10 dnů, s. 482 - 483). Na nedostatek informací si stěžovali například dělníci ze slévárny ČKD (10 dnů, s. 273). První konkrétní podněty pro obsah hesel dodalo prohlášení ústředního stávkového výboru z 18. 11., svolání k rolníkům a dělníkům Československa z 20. 11. a stanoviska a prohlášení politických stran, ÚV SSM, později OF a další (10 dnů, s. 31, 32, 75 - 76, 42 - 58). První skutečně historicky podložený rozbor situace obsahuje stanovisko Ústavu experimentální medicíny ČSAV z 21. 11. 1989 (10 dnů, s. 174 - 177) a programové zásady Občanského fóra „Co chceme“

z 26. 11. (10 dnů, s. 503 - 506). Obdobných podnětů je celá řada, vycházejí jak z požadavků představitelů sametové revoluce, tak i jejich protivníků, jak jsme viděli výše.

Hesla zahájila svou samostatnou existenci a stávala se lapidárním výrazem myšlení. Vystihl to ve čtvrté větě své úvahy k českým a slovenským studentům, programově nazvané „Z čeho by nás měla bolet hlava“, Petr Pithart: „Mezi zvoláním *Máme toho dost* a výzvou *Ať žijí naše lesy* lze v průvodu po Václavském náměstí ujít jen pár kroků.“ (10 dnů, s. 235). Podobné projevy najdeme i v jiných komentářích (Svobodné slovo z 22. 11., 10 dnů, s. 206 - 208). A zatímco veřejná bezpečnost v Moravských Budějovicích strhávala veškeré tiskoviny z veřejných prostranství (10 dnů, s. 475), ozývalo se z tlapačů na Letné při shromáždění 25. 11. známé dvojverší *Není Vasil jako Vasil, každý sklízí to, co zasíl* (10 dnů, s. 491) jako zřetelně kladné pokračování původní kritiky blízkého příbuzného Vasila Biľaka. V informaci o činnosti městské vysokoškolské rady v Praze ze dne 20. 11. o tom čteme: *Vasil Mohorita znovu potvrdil, že stojí jednoznačně za stávkovými výbory a dodal, aniž ztratil humor: Pokud budou použity represe proti stávkovým výborům, půjdu skutečně od koryta, jak se o mně říká.* Narážel na dříve provolávané heslo *Mohorita od koryta* (10 dnů, s. 69). Negativní a kritickou zmínku o heslech, letácích a provoláních učinil ve svém rozporuplném projevu v Československé televizi dne 25. 11. také tehdejší nově zvolený generální tajemník KSČ Karel Urbánek, který v závěru použil floskule, že „naše mozky a ruce jsou největším bohatstvím Československa“ (10 dnů, s. 473). Toto konstatování obsahuje nejméně dvě významové roviny: zřejmě tím mínil občany republiky, ale současně se výrok dal přisoudit představiteli komunistů pouze o komunistech - a v tomto pojetí se citát rozšířil jako ironická glosa ve velkém počtu

exemplářů (nejen v Brně) ještě před generální stávkou 27. 11. 1989.

Dílčí zhodnocení funkčnosti a vlivu hesel je obsaženo v oficiální Informaci politického odboru federálního ministerstva vnitra ČSSR a ministerstva vnitra a životního prostředí ČSR o bezpečnostní situaci v zemi a o průběhu manifestace 17. listopadu, předložené ve zpravodaji politického odboru FMV a MVŽP ČSR ze dne 23. 11. 1989 (10 dní, s. 295 - 298). Cituje se zde mimo jiné transparent s nápisem *Nechceme být jako kůl v plotě*, což je známá parafráze již uvedeného Jakešova výroku, a zcela příznačně protikladně zní závěrečné konstatování v Informaci: „Za zády příslušníků VB se vytvořil dav asi 5000 lidí, který se po vytlačení pořádkovou jednotkou rozešel. Ostatní účastníci zvyšovali svoji agresivitu a hesly nabádali k útokům proti příslušníkům VB. Byla vykřikována hesla *Přestaňte se bát, Máme prázdné ruce*. Vzhledem k agresivitě davu bylo přikročeno k zákroku a k rozptýlení demonstrace. Přitom byli zadrženi někteří iniciátoři a násilníci. Zbytek davu byl rozptýlen ve 21.16 hod. směrem k Národnímu divadlu.“ (10 dnů, s. 297). Na význam letáků a jejich informativní funkci mezi dělníky a zvláště mezi členy Lidových milicí upozorňuje velmi zasvěceně bývalá účastnice vysočanského sjezdu KSČ, která důležitost tištěného slova staví na roveň rozhlasovým zprávám, které lidé poslouchají z přijímačů po drátě prakticky 24 hodin denně (10 dnů, s. 328).

K prvnímu obsáhlému použití hesel na transparentech došlo při shromáždění 17. listopadu 1989 v Praze. Odtud se rozšířila - kromě výzev - také hesla typu *Nechceme kůl v plotě, Proč se učit nesmysly, Demisi dinosaurů, Neničte nám Stromovku, Chceme novou stovku* (místo nové stokoruny s portrétem Klementa Gottwalda) a další. Vše se postupně dostalo na stránky

tisku, a to s kladným ohlasem v Lidové demokracii, Svobodném slově a Mladé frontě (10 dnů, s. 16 - 18) a se „státotvorným pochopením“ v Rudém právu, v němž se hesla citují také v textech přejímaných z Československé tiskové kanceláře (10 dnů, s. 59, 60 - 67, 130 a 295). Zpravodajové tohoto listu se tváří objektivně a teprve srovnání různých reportáží podává plastičtější obraz. V RP uvádí 21. 11. Miroslav Štěpán, že „zmatek, chaos a nejistota není programem strany“. Když hovořil o pátečních událostech, zdůraznil, že nebyly náhodné a bylo by chybné spojovat je jen s mladou generací. Protistátní a protistranická hesla nevymyslela mládež, ale jsou importována (10 dnů, s. 132). Mladá fronta pak byla prvním listem, který přinesl zprávu o rozšíření studentské stávky z Prahy do Brna, Bratislavy, Hradce Králové, České Lípy, Olomouce, Košic a Mostu (10 dnů, s. 71).

Takový je stručný přehled podkladů pro ústní dějiny sameťové revoluce. Současníkům se zdá, že zde shromažďujeme jen to, co všichni znají, ale považujeme za nezbytné uvést i průvodní okolnosti, aby se jednou této zvláštní době mohlo zevrubněji porozumět. Od výkřiků k heslům, od hesel k programovým požadavkům, od požadavků ke konkrétním postupům, řízeným skupinou kolem Václava Havla a k zorganizování celostátní stávky 27. 11. - to byl začátek nové cesty naší země. Nápis i ústní projevy přispěly k novému chápání masovosti, vzniklé jako dobrovolné hnutí, nikoliv jako shromáždění s kontrolovanou účastí.

CHCEME DEMOKRACII, NE DEMOKRATIZACI!

Požadavek demokratičnosti projevu samozřejmě neznamená jen jednoznačnou, ničím neomezenou volnost názorů a forem jejich vyjadřování. Tato představa se kupodivu dosti výrazně uplatnila ve slovesné a námětové složce hesel, v nichž najdeme různé postupy, svědčící o snaze o originalnost a údernost, neboť autoři vědí, že způsob podání informace rozhoduje o její účinnosti. Proto měla jen jepičí trvání hesla *Pryč s ...* nebo *Smrt komunistům* a jiné radikální projevy, které stávkující studenti nepovažovali za nosné a ostatní autoři je také dále nepoužívali. Když procházíme jednotlivé nápisy, zaujme nás přirozeně nejdříve jejich slovníková složka, zejména pak způsoby oslovení: *Dělníci! jsme startérem, buďte motorem; Studenti! lakýrníci z Tatry jsou vašimi bratry; Rodiče, děkujeme vám za podporu, Vaše děti; Študenti, pozor! Opět platí „v jednot/k/e je síla!“* Časté je použití zájmen *my, náš, váš* k vyjádření totožnosti zájmů autorů a čtenářů a k odlišení od *nich*, kteří mají doposud v rukou státní moc: *Všichni chceme lepší svět, nechceme čekat dvacet let; Ať si kdo chce, co chce říká, je to naše politika! Čech a Slovák jeden šik, Dubček je náš Jánošík; Kto, keď nie my, kedy, keď nie teraz?* Záměrně se využívá slovesných a významových stereotypů, známých z minulosti, avšak aktuálně vyložených: *Vydržíme třeba až do vítězného února; Nechceme řízenou „dialogizaci“ chceme skutečný dialog.* To byla veřejná odpověď na rozpačité nabídky tehdejšího vedení státu, snažícího se o jakýsi kompromis již během prvního týdne sametové revoluce: *Dost' bolo červenej farby, ved' svet je pestrý!* Další příklad je ironickou parafrází provolávání, známého z prvomájových průvodů (*nestojíme na chodníku, jdeme budovat republiku*) a zní *Kdo d n e s*

stojí na chodníku, nemiluje republiku. Odtud byl jen krůček k záměrným parodiím typu *Poručíme větru, dešti - teď už jenom v Bukurešti; Sloužíme lidu, sloužíme-li lidskosti; Komunismus mohou zdiskreditovat jen komunisté - V. I. Lenin.* Neověřovali jsme tento výrok v Leninových spisech, můžeme jen dodat, že při sestavování vlády v poměru 15 : 5 se dostal do zvlášť zajímavých souvislostí.

Nápisy vyjádřily i rozvážené zamyšlení slovesně vycházející z běžně známých a neustále proklamovaných pravd: *Kdo chce měnit svět, musí začít od sebe, protože je lepší zapálit svíčku, než nadávat na to, že je tma.* Nebo: *Stupňovanie: malá lož - velká lož - demokratický komunismus.* Autoři těchto výroků se alespoň částečně vyrovnávají s povinnou existencí stereotypních frází, které byly nutným vyjadřovacím prostředkem při sestavování zpráv a hlášení, jak jsme se o tom již zmínili. Hesla jsou zaměřena např. takto: *Nadriadeným složkám svoj postup osvetľujeme. Podriadeným - vytmavujeme.* V řadě nápisů a hesel postavili autoři před funkcionáře křivé zrcadlo a odhalovali tak myšlenkovou prázdnotu profesionálních vyjadřovacích stereotypů. Specifickým způsobem se využívalo slovních hříček, které nenavazovaly na situace, ale spíše srovnávaly ironickým způsobem blízké pojmy: *Ne přestrojku, ale demisi! MY, pracovníci Čs. televize, žádáme komunisty, aby nás nyní ovládali jen knoflíky svého televizního přijímače.* Časově jsou tyto výroky zařaditelné do první vlny sametové revoluce. *Národ denne klamaný nechce byť viac sklamaný; Chceme pluralitu, nie brutálnu; Nebojte sa nebát! Nedělejte z Komárka velblouda!* Variovaním známé glosy se naznačilo, že nejde o to něco nafouknout, ale poukázat na věrohodnost vystupování známého ekonoma. *Ostatně Lepší jeden Komárek než stádo velbloudů,* četli jsme ve Frýdku-Místku v prosinci 1989. *Vnitro, otevři nitro!* je spíše jen

zbožné přání, protože se později zřetelně ukázalo, jak složité je v této instituci něco zjistit a prokázat. A nakonec **programové přání** *Chceme jen to, o čem nám říkali, že to dávno máme.*

DOVOLÍME SI DRUHOU MALOU ODBOČKU DO TEORIE

Jestliže v první jsme uvažovali o podstatě folklórní kultury, pozastavíme se nyní nad možností analyzovat hesla a nápisy z hlediska jejich podobnosti s příslovími. Můžeme přitom vyjít z představy Jana Mukařovského, že „... *přísloví, kterého je užito jako jednotky skutečně samostatné, (...) není již pociťováno jako přísloví, ale jako něco jiného, například jako nadpis, heslo (...)*“. Dá se tedy předpokládat, že i ty výroky, které nemají přímo tvar přísloví nebo pořekadla, mohou v odpovídajícím prostředí plnit jejich funkci komentáře nebo glosy, vyjádřené buď tradiční, nebo tradici blízkou formou. Čtenář, posluchač nebo televizní divák je vnímá na pozadí probíhajícího shromáždění nebo průvodu jako projevy cizích bezejmenných autorů z příslušné skupiny mluvčích (studentů, umělců, vědeckých pracovníků, dělníků ...), kteří se ztotožňují s veřejným míněním. Nápisy a hesla se vybírají i jako aktuální, věcně příslušné glosy, i jako vyjádření obecné názorové polohy. Karel Čapek o tom trefně říká: „*Proto lidová moudrost je opravdu lidová; předpokládá totiž jistou kolektivnost a hlavně jistou solidaritu v trampotách života. Většina přísloví vyjadřuje starosti a zkušenosti lidí málo mohovitých a málo mocných.*“ Lapidární vyjádření přijímají vnímavé v plném významovém rozsahu a se zadostiučiněním, pokud vyjadřuje i jejich vlastní mínění, nebo je odmítají, nebo je přijímají inertně; o tom jsme se v jiné souvislosti zmínili již výše. Tento proces opět odpovídá původní

představě Mukařovského, že „*kollektivní sankce (...) je tedy spojena ne tak s příslovím samým, jako s postojem, jaký k přísloví zaujímá ten, kdo je vnímá*“. Nápis a hesla tedy neobsahují jen již zmíněná oslovení a dialogy, ale i jiné projevy kolektivity, jak uvidíme dále.

Kromě jiného zde najdeme další nezanedbatelné významové složky.

1. **Zobecnění** daného konkrétního jevu, který nemusí mít určenou časovou platnost, ale vztahuje se k delšímu období nebo charakterizuje celou epochu: *KSČ má ideologii, my máme pravdu; Marxistům se nelíbí Havlovi předci - ostatním se nelíbí Marxovi potomci ...; Nebojme sa nebát!; S plným žaludkem se přemýšlí těžce, ale loyálně*. Poslední výrok je buďto převzat z německého vydání knihy aforismů Gabriela Lauba *Myšlení kazí charakter*, která česky vyšla v Praze až v roce 1991 - nebo jde o paralelní výmysl anonyma (!).

2. **Hodnotící soudy**, které mohou mít různou jinotajovou nebo ironickou podobu: *Nechceme Císaře, chceme prezidenta; Císař dvacet let spal - Šípkovou Růženku nevolíme; Žiadne dlhé rozbory, chceme nové odbory!; Nechceme Svaz mládeže, neb má rudé otěže*. S tímto konstatováním věcně souvisí i další výrok, který ovšem nemá příslovečnou formu: *Ty jsi ještě v SSM? A to ti tam není samotnému smutno?; My svazáci nepotřebujeme legitímace. My se mezi sebou už všichni známe*. Příslovečného vyjádření je využito v konstatování *Přináším vám zprávu skvělou: boží mlýny zas už melou!* Výrok je variantou nebo parafrází názvu časopisu Koordinačního stávkového výboru brněnských vysokých škol, jehož nulté číslo vyšlo jako Studentské mlýny v Brně v prosinci 1989.

3. **Hodnotící normy**, které mohou obsahovat dvojici „konstatování - odmítnutí“ (nebo řečnická otázka): *Kdo se bojí, nesmí do lesa - A Havel do lesa šel; Co Čech, to muzikant. Jak dlouho budeme hrát druhé housle?; Čo môžeš urobiť dnes, neodkládaj o dvadsať rokov!; Všade dobre, doma najlepšie - mlčať.* Další dvojici můžeme nazvat „výstraha - vysvětlení“: *Komunistům padla, chceme Havla!; Hlúposť dňa: múdrejší ustúpi. Múdrost' dňa: keď budú múdrejší ustupovať, hlúpi budú vyhrávať; Ako sa k ľudu volá, tak sa z ľudu ozýva.*

4. **Zjišťující soudy**, které konstatují konkrétní skutečnosti minulosti a současně jsou zaměřeny do budoucnosti, ať již obrazně nebo doslova: *Neděláme si prázdniny, chceme lepší budoucnost; Čtyřicet let jsme byli vedeni stranou, teď chceme jít rovně; Každý člověk chybuje, ale jen hlupák na svých chybách setrvává; Niektorí sa mali ako prasatá v žite. Ale to žito sa vzbúrilo; KSČ nás vedla dost dlouho, stávkou si povedeme sami.*

5. Od uvedených příkladů se významově odlišují nápisy a hesla, obsahující **zjišťující normy**: *Včera disident, zítra prezident; Všetko čas neodnesie. Niečo treba odstrániť; Lepší kozel v zahradě, nežli Jakeš na Hradě; Jakeš je i tvoje ostuda; Štěpáne, Štěpáne, co to neseš ve džbáně? Nesu, nesu marky do švýcarský banky; Ti, ktorí sľubujú raj na zemi, vždy vytvárajú peklo; Člověk není obdařen právy proto, že je komunista, ale proto, že je člověk; Nechceme ministerské systy, ale ty, kdo myslí; Změny ve vládě: výlov rybníka, organizovaný kapry.*

Když mluvíme o protofolklórních nebo folklórních příslovecných výrociích, musíme současně vidět, že jejich významové proměny probíhají i v čase (některé byly aktuální i několik dní, jiné platí všeobecně), i ve formální složce (jejich texty jsou variabilní, jak jsme viděli výše na pražských příkladech). Místních

variant je poměrně málo, neboť autoři se většinou odůvodněně obávali represí nižších funkcionářů, a proto se soustřeďovali na několik známých postav nebo na obecnější konstatování typu *Republiku si rozvracet nedáme. 40 let stačilo; Váha súdruhov pri koryte je väčšia než súčet váh súdruhov od koryta odtlačených; Koryto, ergo sum* (parafráze výroku *Cogito, ergo sum* - přemyslím, tedy existuji). Jen ojediněle jsme mohli číst texty, které by významově navazovaly na své prostředí: tak se na jednom klenotnictví ve Frýdku-Místku objevil nápis *Pravda nad zlato*. Na průčelí Vysoké školy zemědělské v Praze se objevilo povzbuzující heslo *Dejte Havla do čela, budem dojit zvesela!* Na podstavci pomníku věnovaného symbolické spolupráci dělníků, rolníků a vědců na tehdejší náměstí Rudé armády v Brně se ještě před listopadem 1989 objevil nápis „Ať žije Charta 77!“ Citujeme o něm z deníku *Rovnost* z 5. 6. 1990: „*Pečlivě přešetřen několika muži v civilním obleku a poté osekán majzlíkem nepříliš nadšeného řemeslníka. Včera se zde objevila nová výzdoba. Komentovat ji netřeba.*“ Jsou to totiž verše určité autorovi řady podobných soch:

Ach, Axmane Miloši,
ta vaše sousoší!
Škoda, že jste dobrovolně
dal svůj talent rudé juntě.

Od druhé malé odbočky do teorie se vracíme opět k praxi. Mezi nápisy a hesly se občas vyskytují také citáty. „*Citát,*“ říká k tomu již zmíněný Jan Mukařovský, „*směřuje zároveň k tomu vydělit se z kontextu i vplynout v něj.*“ Citát sám o sobě je jev, který prošel četnými změnami. Znali jsme citáty nenapadnutelné, které sloužily jak k ideologickému útoku, tak i k obraně, nebo kterých se naopak používalo k tomu, aby se jimi uživatelé opevnili ve svých pozicích nebo jimi získali nedotknou-

telnost. Citáty se daly rozvíjet, ale jen velmi zkušeným teoretikům se někdy mohlo podařit vyložit citát i jinak než pouze v tom duchu, v němž jej příslušný ÚV příslušné strany chtěl chápat. To snad byl jeden z podnětů, proč se citáty vůbec objevily i na výkladech a stěnách domů. Nešlo o připomenutí jejich známých autorů, nýbrž výhradně o významovou souvislost s konkrétní událostí, zvláště v počátečním rozvoji sameťové revoluce. Teprve později by se snad dalo hovořit o taktickém využívání citátů. Velmi brzy se objevila údajně Marxova slova *Po klacku sahá ten, komu došly ideje* (neověřovali jsme ve spisech). K vystižení situace výborně posloužila slova Jana Masaryka: *Pravda vítězí! Ale dá to fušku*. Citáty užívané jako hesla se daly parafrázovat např. takto: *Proletáři všech masí světa, spojte se! Malér, soudruzi - proletáři všech zemí se konečně spojili ...* To byl komentář těsně po stávkce 27. listopadu. *Ukázalo se, že malí se často bojí velkých, ale stojí za úvahu, že velcí se skoro vždycky bojí nepatrných. Jan Werich*. Citáty vstupovaly do nových souvislostí a stávaly se součástí nových citových projevů a někdy až euforického nadšení; jindy se jimi ironicky naznačovaly ironické souvislosti: *Vozové hradby nerozbijeme, nemáme-li jistotu, že nepřítel, zbaběle uprchlý, neformuje zákeřně své šiky za lesem (Žižkův vojenský řád)*. Ani tento výrok jsme neověřovali. Citáty se musely číst denně v měnicích se souvislostech a tím se uplatňoval jejich aktuální nebo dlouhodobý význam.

Jak je zřetelně vidět, proniká do všech typů nápisů a hesel satirická až ironická nota - tímto hlavním znakem se pouliční projevy odlišují od projevů profesionálů. V pražském prostředí to nejlépe zachytil Eduard Bass již někdy ve dvacátých letech, starší náznaky najdeme u novináře Jana Nerudy, po druhé světové válce vyšla knížka Jana Golombka *Co nebude v děje-*

pise, kde jsou podrobně zachyceny ústní dějiny Brna v letech 1938 - 1945. Groteskní a ironické využívání hesel je snad projevem jednoho z českých národních rysů. Vzpomeňme jen chronicky známého studentského povzdechu „*Servít je vůl*“, kterým si koncem šedesátých let podle ústního podání ulevil student jedné vysoké školy, neúspěšně se pokusivší složit zkoušku u svého neoblomného učitele. Šlo o výrok hojně citovaný, používaný i jako komentář či glosa a psaný po stěnách hospůdek v polovině Evropy - jeden z kolegů jej například objevil ve studentské „knajpě“ v Mnichově a byl jeho tamní existencí nadšen. Po 21. srpnu 1968 se výrok objevil v podobě „*Servít už není vůl*“. Je jasné, že tehdy už nešlo o nějakého profesora nějaké české vysoké školy. Během podzimu 1969 se však objevila nejtragičtější forma tohoto výroku, převzatá tehdejším denním tiskem: „*Servít je už zas vůl*“. Věci se totiž vrátily do stavu z konce 50. let včetně pozdějšího „Poučení“. Jde samozřejmě o intelektuálskou hříčku se slovy, ale i ta je pro tehdejší dobu příznačná. Satiričnost se projevila také v heslech obsahujících ostrou kritiku a požadavky vůči tehdejší funkcionářské špičce z konce 80. let: *Naše heslo - pusťte veslo!; Vrat' se do strany, Milošku, bezpartijní tě nechtěl ani trošku; Stran bude víc a ta jedna bez milic; Schody sa zametajú zhora*. Podobně zněly komentáře a ironizující konstatování: *Neustálým rozvíjením socialismu jsme se stali rozvojovou zemí; Tak dlho sme všetko prehlbovali, až sme na dne; Práca spravila z opice človeka, funkcia z človeka opicu*. Korunu těmto výrokům nasadil několikametrový plakát, vylepený na skleněné stěně tehdejší Státní banky v Brně na náměstí Svobody s tímto textem:

Jakeš: SEBRANÉ SPISY

- sportovcům: *Jak jsem doběhl národ*

- *zemědělcům:* *Jak jsem zvorál republiku*
- *instalatérům:* *Když to prasklo*
- *námořníkům:* *Jak jsme šli od kormidla*
- *hudebníkům:* *Od taktovky k base*
- *lidu:* *Proti všem*

Zde se podepsala fakulta architektury a stavitelství ČVUT v Brně. (Samostatná verze byla vylepena v Praze na Národní třídě - viz str. 59.) Typologicky tomu odpovídá také *Časovanie 1989: 1. vzor - já som musel, ty si musel, on musel. 2. vzor - ja za nič nemôžem, ty za nič nemôžeš, on za nič nemôže.* V obdobné satirické funkci se vyskytovaly také *řečnické otázky*, někdy proti očekávání spojené i s odpovědí: *K čemu jsou nám papaláš, když nejedí vtípnou kaši?; Koho podpoříme my? Jakeš podporuje Adamce; 17. listopadu měli pendreky. Co budou mít zlátra? A k tomu ještě satirická otázka Proč je všechno na pendrek? nebo Poslanci, kde jste byli, když nás bili? Nebo tristní otázka Zajímalo by mne, jestli se podaří udělat blbce i z další generace. Obdobně pak: Dejiny KSČ: chyba, omyl, poučenie, chyba, omyl, poučenie ... A hned od samého počátku sametové revoluce známá ironie Herci robia politiku, ÚV KSČ hrá divadlo.*

K dalším estetickým prostředkům, k nimž sáhli autoři napsů a hesel, patří snahy o dvouřádkové verše s prostým rýmem nebo asonancí v závěru, nebo o jednověté **rytmizované promluvy** s pomlčkou uprostřed, obsahující dvojici „názor - objasnění“ nebo „teze - dovětek“ či glosu. Mají takový počet slabik, aby se daly dobře skandovat. Formálně bohužel připomínají obdobné produkty nechvalně známé z aktivů, sjezdů a povinných mani-

festací, kde je hlučně provolávali aparátníci různých stupňů, soustředění v předních řadách, aby na ně bylo vidět a aby svým příkladem strhávali ostatní. Avšak na rozdíl od těchto disciplinovaných vystoupení byli autoři hesel z listopadu - prosince 1989 podstatně méně vázání a podstatně vtipnější: *V totalitní podobě vsťíc národní chudobě!; Podívej se, Gusto, jak je nás tu husto!; Do nového jitra bez ministra vnitra!; Takú vládu nechceme, čo sa pri nej z miesta nehne; My jsme národ Masaryka, ať si na to každý zvyká!; Vytrhat ze státu plevel pomůže prezident Havel; Spolu s Havlom v jednom šiku chcem lepšiu republiku.*

Nutno zdůraznit, že jde o projevy výrazně amatérské. Jen ojediněle najdeme delší veršované skladby, které však již nemůžeme přiřazovat k protofolkloru nebo k folkloru, protože jde o amatérskou činnost jiného tvaru a s jinou tradicí. Verše se vyskytovaly spolu s ostatními nápisy a hesly a zajímavě je doplňovaly:

*Urbánku, nevzlykej,
to nejsou bubáci,
vždyť už jsi velikej,
to jsou jen študáci.
Přijeli s dvanácti požadavky.
Se stvou na víčku
hledíme na sebe,
nech toho, Urbánku,
my tě tu nechceme!*

Tyto verše (inspirované textem jedné z písní Karla Kryla) byly vylepeny na skleněné stěně jednoho z veletržních pavilónů v Brně na výstavišti, kde se 10. prosince 1989 konala poslední městská konference KSČ, již se zúčastnil také právě zvolený tehdejší generální tajemník Karel Urbánek. Jinde se objevily

tyto verše s rýmem jakoby vypůjčeným z textu písně Jiřího Dědečka:

*Myslete si, že jsme jen lůza,
že se nás nemusíte bát.
Jednou však popadne vás hrůza,
až pod okny vám budem stát.*

Ukázky veršované tvorby skončíme básní, vylepenou v proinci skromně mezi ostatními hesly a výzvami v Brně. Patrně si jí příliš mnoho kolemjdoucích nevšimlo, budiž nám tedy dovoleno ji přetisknout, aby se na ni nazapomnělo:

*Denně na ulicích jsme vás potkávali
slepi, nechápaví,
jsouce na věčném pranýři,
kdo by pomyslel na staré pověsti,
že národu českému až bude nejhůře,
až bude v neštěstí,
že na pomoc přijdou zase
Blaničtí rytíři.*

*Denně na ulicích jsme vás potkávali,
přehlíželi a hubovali,
obměni svými krunýři -
utekli jsme, za sebou beznaděj, starosti.
S rozumem ve zbrani, s holýma rukama,
jak bájně bytosti
brání teď' národ náš
rifloví rytíři -*